

LA VERSIÓ CATALANA DE LA VISIÓ DE LLUÍS D'AUXERRE
AL PURGATORI DE SANT PATRICI

Edició a cura de Sílvia Teulats Castells

(amb una nota preliminar de Lluís Cabré i Montserrat Ferrer)

El 1914 Ramon Miquel i Planas publicà dos fragments d'una visió del més enllà conservats als manuscrits 82 (ff. 157-163v) i 83 (f. 126) del fons Sant Cugat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. Com que en desconeixia l'origen, els va considerar «fragments d'un text perdut», part d'una versió catalana d'una obra ignorada influïda per la *Visio Tnugdali*. El 1929 Louis L. Hammerich va identificar aquest text com una versió catalana de la *Visio Ludovici de Francia*, advertint que Miquel i Planas havia trastocat l'ordre dels fulls. Conegueren aquesta identificació Clovis Brunel (1956) i Arseni Pacheco (1973), però, com que el text no s'ha reeditat mai ni s'ha esmentat en cap història de la literatura catalana, ha quedat enterrat.

L'original llatí narra la visió del cavaller Lluís de França o Lluís d'Auxerre, que viatjà al Purgatori de Sant Patrici el 17 de setembre de 1358, d'acord amb el report del framenor Taddeo de' Gualandi de Pisa, lector a Santa Maria in Aracoeli, escrit l'1 de gener de 1360 a Roma. N'hi ha versió italiana. En algun cas, el protagonista s'anomena «Lodoycus de Sur», cosa que ha creat certa confusió, però es tracta d'un error per *d'Auxerre*. En sortir del Purgatori, el viatger es trobà amb Malatesta de Rimini, dit l'Hongarès (i nebot del cèlebre Galeotto Malatesta), l'anada al Purgatori del qual ha estat documentada el 1358. El 1992 Jean Richard proposà identificar Lluís d'Auxerre amb Lluís de Châlon, amb dubtes, però, per la incertesa de la data de naixement. Ara es pot assegurar que la identificació és molt probable: Lluís I de Châlon-Auxerre (1339-1398), dit el Cavaller Verd, comte de Tonnerre (1379-1398), tenia el 1358 una edat molt adequada per emprendre aquesta aventura cavalleresca, la finalitat pràctica de la qual ignorem. La dada és interessant, ja que el seu fill, Lluís II de Châlon-Auxerre (1380-1423), es casà amb Maria de Trémoille, i la repudià després d'haver

fugit escandalosament amb Joana de Perellós, neboda de Ramon de Perellós, vescomte de Roda i autor del *Viatge al Purgatori de sant Patrici*. Lluís II, comte de Tonnerre (1398-1410), era senyor de Saint-Aignan. A la col·legiata de Saint-Aignan-sur-Cher —ens mostra Jane Whetnall— es conserva la probable tomba de Joana de Perellós († després de 1437) i una capella amb un fresc que pinta Joana agenollada amb Lluís, implorant perdó a la Verge.

Per a la bibliografia sobre Lluís d'Auxerre i el Purgatori de Sant Patrici, vegeu el *Cens de Traduccions al Català Medieval* (TCM, versió de 12 de juliol de 2011), ed. Lluís Cabré i Montserrat Ferrer, <www.translatdb.narpan.net>, 116 (Taddeo de' Gualandi de Pisa) i 55 (H. de Saltrey).

LC i MF

* * *

La versió catalana de la visió de Lluís d'Auxerre, acèfala i àpoda, tal vegada de finals del segle XIV o principi del XV, és interessant també perquè ajuda a corregir el text llatí, molt deturpat. Aquesta edició procedeix d'un treball de recerca de doctorat (Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona), que malauradament no es va poder presentar. Té caràcter arqueològic, perquè el text, a més de ser fragmentari, es troba en mal estat de conservació, amb força llacunes, i més menjat encara que quan el transcriví Miquel i Planas. La present edició restitueix l'ordre correcte dels folis, d'acord amb Hammerich, i permet al lector llegir l'obra sencera en afegir el fragment que falta al principi (ratlles 1-42) i una paràfrasi del text restant perdut, tot a partir del llatí. També amb aquesta ajuda, supleix moltes de les llacunes que Miquel i Planas va indicar amb punts suspensius: aquestes restitucions i les conjectures de l'antic editor (totes en català antic) van entre claudàtors i en lletra rodona; les ocasionals restitucions en català modern es distingeixen amb la negreta. La cursiva marca lletres i mots que ara no es llegeixen però fa un segle sí. L'anotació justifica la restauració, i alguna esmena, amb els passatges llatins corresponents.

Sílvia Teulats

[REPORT DE LA VISIÓ DE LLUÍS D'AUXERRE
AL PURGATORI DE SANT PATRICI]

Introducció
de fra Taddeo

Si es dóna tant de crèdit a les gestes dels antics quan ho valen els arguments i ho confirma la fama dels autors, més gran inclinació els devem quan l'opinió incita la nostra credulitat i ho aprova la raó. Efectivament, els devem més gran inclinació quan, a través de les coses que hom diu, que per la fe, dignes d'autoritat i coherents amb la raó han estat en els nostres temps, estem obligats a creure que les coses certes que hem llegit i sentit han esdevingut, certament podrien haver passat. Car, tot i semblar-me impossibles algunes coses, vaig començar a creure que allò que havia sentit i llegit podria haver succeït, mentre sentia fets similars dignes de l'autoritat i no menys estranys a la raó.

I doncs, en els nostres temps, l'any 1360 de la Nativitat de nostre senyor Jesucrist, dia 1 de gener,¹ el valent cavaller i senyor Ludovic de França, de la ciutat d'Auxerre, home no gaire loquaç, tal com s'aprecia pel seu aspecte, però moderat i sincer, es va apartar del món i es va abstenir de pecat, resant, dejunant, vetllant, pelegrinant i dedicant-se a moltes altres penitències que dominen la carn.

Essent ell a Roma, com que molts m'havien dit que tot allò que jo havia sentit a dir sobre el Purgatori era veritat i com que aquest home havia estat al Purgatori o pou de Sant Patrici, el qual llegim que es troba a Irlanda, per mi, que em dic frare Taddeo Gualandi de Pisa,² indigne frare menor, lector de Santa Maria d'Aracoeli, aquest home va ser interrogat, i em va relatar per ordre tots els fets escrits més avall, els quals em van plaure molt, perquè, així, tot el que havia sentit o llegit sobre el Purgatori se'm confirmava per veritat testimonial.

Inici del
viatge

25 Així, doncs: “Jo” va dir “en comptes de dedicar-me a les guerres, als jocs d’armes, als tornejos, a les campanyes per la Gàl·lia contra els germànics o algun cop contra els itàlics, o tan sovint com m’enviaven a altres països fins a vessar sang cristiana i molts altres vicis foscos, vaig començar a pensar en la manera de lliurar-me dels pecats carnals i, de la mateixa manera com havia escoltat d’altres, vaig decidir purgar els crims comesos al Purgatori de Sant Patrici.

Benedicció i
penitència

Així, doncs, vaig iniciar el camí vers Avinyó, on vaig explicar els meus propòsits al papa Innocenci VI, de qui vaig rebre la llicència i l’absolució de les meves penes i culpes.³ El sant pare em va beneir i, amb misericòrdia i gràcia, va expiar les meves faltes i humilment vaig marxar cap a Irlanda. Allà, en efecte, em vaig presentar, acostant-me als abats i altres monjos que havien edificat un monestir en honor a sant Patrici. Certament, alguns monjos ja coneixien el dit propòsit i em van cridar. Conscients del meu ferm propòsit em van indicar aquesta penitència abans d’entrar: que durant quinze dies dejunés, que en comptes de llet begués aigua pura,⁴ que jugués sobre l’herba, que em confessés cada dia i participés en el sant sagrament de l’eucaristia.

Entrada al
purgatori

[ms. 83, f. 127r] [...] sia be[neÿt et] per tots temps loat. Amén.

E après de açò, ·xii· moyes del dit monestir menaren-me [a una] aygua¹ que és luny del dit monestir ·ii· milles e miga, la qual [en]virone una petita illa, e aquí los dits monges ab gran d[evoció re]saren una missa e puy beneÿren-me. E açò ffeyt, ab [una] devota profeçó éls me menaren a una porta que aquí av[ia cer]qua, la qual era tanquada ab dos claus. E com aquella [fo ob]erta, digeren-me que entràs dins e així u ffiu. E açò ffou [el dia XVII] del mes de setembre de l’any M·CCC·L[VIII].²

Quant yo ffuy dins, los dits monyes tanquaren iva[çosament]³ la dita porta e tornaren-se’n, segons sabí depuys [...] E yo fuy jus terra en un loch petit, lo qual avia tro [a set] palms de lonch⁴ e dos d’ample et ·iiii· d’alt. Com yo agés estat yahent espahordit aquí per espay de [miga hora]⁵ a mi aparech una hombra semblant a hom blanch, lo [qual iv]açosament pres lo bras e estrench-lo’m⁶ ffortament [i començà]⁷ així a dir: “[Per]

què veyes ço que desiges, leva't tost e vine ab [mi]". Enco]ntinent me levé,
 et seguint la dita hombra viu [ab una gran r]esplendor una ciutat, la
 entrada de la qual era *molt* escura, mas per la vista que avia aüda de la
 dita al [devallar] ⁸ ensems ab la dita hombra per una escalla en la qual [f.
 127v] avia cent graons. E ladonchs entré en [una] ⁹ fort bella casa, enmig
 de la qual havia una ffort bella cadira [a un] ¹⁰ costat ves la paret. E, ab
 gran paor, de manament de la *dita* hombra, yo m'aseguí en aquella.

El dotze
 monjos

[E] estant sient en la dita cadira viu *venir* ·xii· monges [blanchs], ¹¹ la ·i·
 dels quals portava mitra pontifical en *son cap* [e pa]rech-me fos hom de
 gran reverència e honestat. E *com los dits* monges se foren a mi *acostats*,
 aquel que portava la *mitra* començà'm a parlar e dix-me aytals paraules:

“Tu est ací vengut o entrat per gran promesió, vuymés **[no et val]** ¹²
 tornar sens peril de destruïció e perdició [...] en què [...] si avant vols
anar est fort perillós, car de continent *vendran* diables a forma de drachs e
 d'altres bestias fort [orri]bles,¹³ per ço que t'espaoresquen e t desesperes,
 e seràs *temptat e* turmentat en diverses maneres, per ço que t porten [a
 per]dició, però és ver que as un sol remey; ço és que tots [temps] *hages* en
 ton cor e en ta pença la santa pasió de Jhesuchrist, [et] a cascun martir[i]
 que t facen o temptació, que digues: ‘Et *verbum caro factum est* et
 habitabit in nobis’ [Jo 1:14]. E a[prés di]ges: ¹⁴ ‘Deus et Santa Trinitas sit
 semper mecum’. E senya't [tres] vegades car aquestes coses te donaran
 tancta de [força] ¹⁵ que sobraràs¹⁶ totes les temptacions, penes e [turments]¹⁷
 dels demonis”. E adonchs ell me dix: “Vet los [demonis] que vénen; de
 vumés ¹⁸ no estaria més ab tu”. E **[fent-me el senyal de la Santa Creu
 s'allunyà de mi]**.¹⁹

Les primeres
 dones belles

[ms. 82, f. 160r] Encontinent algunes dones vengueren ves mi, ballant e
 cantant, la belea de les quals era tant gran que a penes la poria om dir ne
 altre creure. Car vestides eren com a regines e portaven en lur cap coronas
 d'aur maravoloses, ab moltes pedres *presioses*. Lus carns ²⁰ avien pus
 blanques que let, la qual blanquor ere mesquilada,²¹ là hon feya mester, ab
 color vermela, fresca com a rosa. E avien los cabels forts lonchs e delicats,
 semblant a fil d'aur. Lus *fronts* eren beles e polits,²² pus blanchs que neu al
 món sia; les celles voltades, negres; *los* uls avien aguileyns; los nas avien
 forts polits;²³ los labis, pus vermels que corals; les dents pus belles que

vori, fforts bé hordenades, e lo col fort bel e blanch e ben tornejat; les mamelles avien com dues pomes poques. Les quals dones parien de edat ·xvi· anys, poch més o meyns. E vengueren-se'n a mi ffort alegrament, e quant *foren prop* de mi, la una de elles, qui m'aparech de mayor autoritat
 95 que les *altres*, començà'm a parlar e dix-me axí:

“O molt bon cavalier! Ffort avem gran plaer, e gran goig e gran consolació que tu sies a nós vengut. E no imagines que *siam* diables, axí com aquels falsos demonis que abans de nós as vist e te an dit, ans som dieses²⁴ immortals e havents gran poder e gran riqueses. Hages ab nós
 100 consolació e alegria, e fes de nosaltres ço que tu ulles,²⁵ besant e abrasant, e ncar ayes tot altre desigs de amor. E si axí ho fas, no solament hauràs lo plaer de nosaltres, ans ne aconseguiràs fort gran proffit, car segons as hoÿt, nós avem gran sobre de tresor.²⁶ E si yamés te'n vols tornar a ço del teu,²⁷ poràs-te n'adur ab [f. 160v] tu qual més te
 105 ulles de nós [**si venir**]²⁸ te volràs. E vet ací que yo tinch les claus de la porta per la qual tu est entrat açí e yo t'inch faré exir tota ora que·t plaurà ab tot ço que voldràs. E si ho fas, bon punt hi est entrat. E si no·m vols creure de ço que yo·t consell per ton profit, vet ací sens fi de drachs qui·t destruiran e·t mataran a mala mort”.

110 Encontinent que ella ho ach dit, aparegeren detràs les dites dones moltes drachs,²⁹ ffort leygs e teribles de veure, qui ab oribles siules³⁰ e crits vingueren devès mi, ab lus goles ubertes, gitant foch per aqueles, e per los nas, uls e horelles. E avia ab los dits drachs moltes e diverses bèsties verinoses, de figures estrayes, les quals gitaven fflames de foc,
 115 que paria que muntasen tro al cell, e la vista de aquelles era molt pus teribles que dels drachs desús dits. E com yo viu los dits drachs e bèsties, esteguí ffort espaordit. E la dita dona altra vegada: “O, honrat cavalier! Placia't consentir e creure açò que yo per ta salut te dich e per ton profit, sinó vet quina és la oribletat e teribletat de aquestes bèsties e de aquets
 120 drachs, qui·t destruiran e·t devoraran si no·m creus”. E adonch yo dix: “Ja Déus no ulla que yo·t crega”. E dementre, yo guardava les dites dones axí primén³¹ la mia concupiçència ab lus afalachs e abeliments, e l'esguart de les dites bèsties per tal manera me espaordien,³² que la mia volentat volia que y quonsentís a les paraules de la dita dona.

125 [f. 161r] E adonch, per especial gràcia e do de nostre Senyor Déus, a mi recordaren les paraules que m'avia dites l'abat qui m'era aparegut ab los ·xii· monges.³³ E tant tost com les aguí dites, les dones desaparegeren e yo fuy ligat e *pres*, e mes sus el mig de les dites bèsties per devorar-me. Mas volent nostre senyor Jhesuchrist, recordant-me de les dites
130 santes paraules, e diguí-les. E quant les aguí dites e·m fuy senyat ·iii· vegades, yo fuy deliurat de *les* dites bèsties e de lur turment.

Les segones
dones belles

E·m trobé en un prat vert soptosament, en lo qual estaven algunes dones molt pus belles e mils aparellades que les primeres. E la una de aquelles dix-me les paraules següens: ³⁴ “Molt bé sia vengut lo prous
135 cavaller e bel lo qual tant avem ³⁵ desigat. Pren una de nosaltres, aquela que més te plàcia, e auràs ab ella infinits delits, que no porien éser per hom pensats. E seràs rich de mayor tresor que yamés agués ³⁶ persona del món de qual condesió sia. E si *açò* no u vols fer, vejes ací quina multitud de bèsties e de serps que t'estan detràs, les qual no fan sinó destruir
140 hòmens, los quals claven en terra, e de tu faran semblant, que àls no desiges”. E, laddonch, io·m gerí e viu molts pus terribles bèsties e serpents que les primeres. [f. 161v] [**I ràpidament**] ³⁷ requordí e dix les santes paraules damunt dites. Les dites dones desaparegeren e yo fuy de continent pres per les dites serpens, qui·m gitaren en terra de sobines e
145 aquí fortment me clavaren. E, lavoires, dient en mon cor les dites santes paraules e senyant-me ·iii· vegades, fuy deliurat de tant gran pestelència.

La vella i les
donzelles

Encontinent, [**em vaig trobar**] ³⁸ en un prat fort ample, en lo qual avia ·i· dona vella ab dues donzelles, les quals eren molt pus belles que nengunes de les dites dones. E com yo les viu, ffuy molt meravellat de
150 lur excelent belea e, de continent, la dita vella començà'm a parlar e dix:

“*Goig* e alegria sia ab tu, molt bel e agradable cavaller! Lonch temps ha que t'e desigat e esperat, per ço que·t donàs una de aquestes donzelles per muler, aquela que més te plàcia. E axí, tria la una e prin-la, per ço que tots temps sobiran bé e sobiran ³⁹ delit [**tinguis**] ⁴⁰ e seràs molt rich. E
155 no y ulles contrastar, en altra manera ya de mos turments no escaparàs, bé que dels altres sies escapats e deliurats”. E, lavoires, yo·m gerí detràs e

viu molt pus horibles serpens, drachs e altres cruels bèsties que nengunes de les primeres. E per lo lur espaordiment, e per la temptació de les dites donzelles, caiguí a terra esmortit, no recordant-me [f. 162r] de res que
 160 *ajudar-me* pogués. Mas, *ivaçosament*, la misericòrdia de nostre Senyor me ajudà e recordí'm e dix les *horacions* desús dites. E, de continent, la dita vella e donzelles desaparegeren-me, e yo ffuy ligat e gitat de sobines en terra, enmig de les dites bèsties tant horibles e serpens. E aquí clavaren-me, ab *claus* que tenien tres palms e mig.⁴¹ E, com yo viu lo cel,
 165 senyé'm⁴² e diguí dins mon cor les dites horacions.

El monestir de dones belles i el pou

E ab aytant, yo fuy deliurat e m trobí en una plaça fort bella, en la qual avia un monestir de dones ffort belles, les quals dones isqueren del dit monestir, vengueren *ivaçosament* a mi, e digueren-me aytals paraules:

“Quant és gran lo goig que nosaltres avem de *ta* *venguda*, molt noble
 170 cavaller! No à lengua al món qui u pogués dir, per què·t⁴³ pregam la tua noblea, que·t *plàcia* venir al nostre monestir, lo qual és pus bel que altre que al món *sia*. E aquí auràs tot ço que que·t volràs e ab nós ensems alegrar t'as, e obtindràs tot quant pot ésser delitós en lo *món*. E fes ço que·t consellam per ton proffit, sinó vet quines e qualles drachs e altres
 175 diverses bèsties feres à ací, que turmenten mols hòmens e fembres e meten aquells en af[...] ⁴⁴ cremen-los, e de tu faran semblant. Encara veyes *quin pou* [f. 162v] ha ací fort ample e escur e pregon, en lo qual ha aygua bulent que leva lo bul tro al cel. E vejes encara infinides serpens, que tiren ab lus coes caros que ha hòmens e ffembres, meten aquelles en
 180 lo dit pou e aquí cremen-sse. E, axí, entra en lo nostre monestir e seràs salvat, e no ulles entrar en lo dit pou e aquí morir a mala mort”. E yo, adonch, ffuy membrant-me les dites oracions, e com les aguí dites, de continent les dites monges me desaparegeren. E yo ffuy ligat e pres, e fuy lançat en lo dit pou e en l'abís de aquel. E adonch, plagé a nostre Senyor
 185 que yo pens en les dites santes paraules. Diguí-les dins mon cor, ab tant me trobé fora del dit pou.

La vídua que plorava vora la font i la roda de foc

E fui en un camp molt ample, e enmig del qual havia e exia una fort bella font. E après de aquella seia una fort bella dona vídua tota solla, pus bella sens tota comparació que nenguna de les altres que trobades avia. E
 190 avia prop si tot lo món d'aur e d'argent. La qual ffortment plorave, e com

me veu, ab los uls e ab les làgremes que li regaven la sua cara pus fresqua que rosa, e dix-me plorant les paraules segens: [f. 163r] “Gira’t detràs, dolç cavaller, e vejes trista e orible cosa de veure”. E yo·m girí e viu una roda tant alta que paria que bastàs tro al cel. E la pregonea de
 195 aquella era tant baixa que vigares me fos bastàs tro en infren. Era tota de foch e [de] lo cerqle de la dita roda penjaven moltes e diverses bèsties e oribles, tant, que no les gosave guardar. Entre les altres avia-n’i una que, com *la viu*, caiguí en terra esmortit. E avia en cascuna conguntura de son cos una gran boca e orible, e en cascuna avia dens forts grans, que segons
 200 mon albir, cascuna dent avia ben ·iii· palms, entre les quals dens tenia hòmens e fembres, encadenats ab cadenes de ffoch e de fere. A les quals persones les dites bèsties se menjaven e les pecejaven, e puis les gitaven, e après les tornaven a mengar e a [tre]ure, e açò no avia fi.⁴⁵ Les altres bèsties que aquí eren, altres hòmens gitaven sobre la dita roda, e aquí éls
 205 eren pengats e cremats, e ab sobtosos movimens de la roda adés eren pugats tro al cel e adés eren avallats tro als inferns. E axí que les mesquines ⁴⁶ tant fort eren turmentades, que cridaven agrament, e sanglotaven ab forts grans plos e gamechs. Com yo açò aguí vist, a mi tornà a parlar la dita dona vídua e dix-me:

[f. 163v] “*Yo avia* marit, lo qual amava més que a mi matexa. E aquex malvades bèsties an-l’om tret de mos brasos e an-l’om gitat sobre aquexa roda. Estich axí solla e desemparada ab gran desplaer. Per què, bon cavaler, com aparega en ton esguart que est piadós, plàcia a la tua piatat que·m ulles deliurar de aquest peril. Fugam ensems abdós; en altra
 215 manera perdrien-nos ⁴⁷ aquestes malvades bèsties e cruels, e turmentar-nos hien, axí com fan aquels ⁴⁸ que veus en la roda”.

E ladonch, com de tots puns me temptàs, yo·m recordí e dix les desús dites *santes* paraules e·m senyé. E, de continent, la dita dona *vídua* desparech-me, e de feyt fuy ligat soptosament e gitat sobre la roda. E,
 220 volent nostre Senyor, yo dix en mon cor les dites oracions e de continent fuy *deliurat* de la dita roda.

Les tres dones
que juguen a
escacs

E trobé·m en un gran camp, en lo qual avia un fort bel arbre, sóts la ombra del qual estaven tres dones fort belles, que jugaven a escachs. La una de les quals me dix aytals paraules:

225 [f. 157r] “O cavaler de gran conciència e ardiment! Auré dins mon cor de la tua venguda, singular goig, tal que no·l poria dir, car tots temps he amats e am hòmens ardits e abrivats. Per què·t prech per la tua noblea, la qual yo molt am, que a mi·t ulles acostar e jamés de mi no·t partesques, en guisa que sobiran delit puxam ensems tots temps aver. E guarda no
230 meynspreus les penes que t’estan detràs, car certefich-te que no·n pories estorce per via del món”.

La fornal, el
pont i el riu
bullent

E ladonch yo·m girí detràs,⁴⁹ e viu un castell en la sobiranea del qual avia una fornal de foch encesa, les flames de la qual paria bastàs tro al cel. E viu-hi encara moltes horribles *bèsties* que metien foc a la dita
235 fornal. E après viu un pont maravelosament alt e fort lonch, car, segons depuys sabí, ·x· milles tenia de largària. E entorn⁵⁰ de aquel havia serps de diverses colós, e drachs, e d’altres cruels e malvades bèsties, que gitaven foch e flama tro al cel. E avia-i de diverses calderes plenes d’òmens e de fembres que aquí cremaven, les quals cridaven, e ploraven,
240 e gamegaven agrament. E desots lo pont coria un flum d’aygua bulent, en lo qual riu avia moltes e diverses bèsties e oribles, [f. 157v] *e de oribles* figures, les quals prenien tots [los] que volien passar per lo dit pont, e lançaven-los e hofegaven-los en la dita aygua bulent ab gran crueltat. E com tot açò aguí vist, la dita dona dix:

245 “Què dius, donchs, cavaler molt car? Vols-me creure de mon profitós consell? Car ja veus clarament que, si no u fas, certes no escaparàs de tantes penes com te són aparellades. E si de la una escapes, cauràs en l’altra. E si·m creus, poràs ab mi viure tots temps ab sobiran delit, axí com dit és desús”.

250 Lavores, yo·m recordé de les dites santes paraules, e com les aguí dites, la dona desparech, e los drachs me prengeren,⁵¹ e·m gitaren en la dita fornal. E, com començàs a cremar, yo dix dins mon cor les dites santes oracions e·m senyé axí com avia acostumat, e tant tost fuy fora de la fornal.

Ludovic al
pont

255 E trobí·m en la sobiranea de un mont asats poch e aquí m'aparech la dita dona ab dues donzelles e dix:

“Escapat est de la dita fornal, mas pasa lo pont si pots, car càpies que inposible cosa [és] que tu no quaygues en alguna de les penes que t'estan aparellades. E fort es fol si·t [f. 158r] penses que non vages en lo riu
260 bulent, si *asages* de pasar lo dit pont. Per què·t prech que tu ulles a mi creure e no ulles patir⁵² mal e leig dellà on, profitosament e bé, te pots salvar”. E, ladonchs, a mi recordaren les dites santes paraules, e com les aguí dites e·m fuy senyat, yo, ab gran paor posé lo peu en lo cap del pont.

El cavaller
negre

E de feyt viu ·i· cavaler negre e sobiranament terrible qui·m dix: “Torna
265 atràs, en altra manera yo·t gitaré en lo flum bulent”. E lavores, yo·m girí detràs per la gran paor que aguí del cavaler e del caval, que axí m'espordien que no sabia on m'era ni·m recordava de res qui·m pogués ajudar. E com guardava ves lo flum que dejús m'era, vehia que bulia e hi avia gran pregonea e gran escuredat. *De tot* seny exia e lo cor me falia
270 per sobirana paor. E com pensava la terribletat del dit caval e cavaler, en mi matex elegia que més valia gitar[-me] en lo dit riu que no gitar-me a éls e guardar-los altra vegada. E adonchs, yo dix en mon cor per oblit de totes les desús dites oracions: “O las, mesquí, mal dia m'és vengut! Què faré si tornar no me'n pusch, ni anar avant, ni en lo flum me lanç? Pus
275 soptosament que sageta cauré tro a la pregonea, e seré perdut e destrouit”. Estant axí, en tantes oribles temptacions, ab la ajuda de nostre Senyor yo·m torní en [f. 158v] mi matex e recordí·m de les *santes paraules* desús escrites. E deguí-les ab devoció e·m senyé tres vegades. Ab tant, ivaçosament, yo·m trobé sa e saluu⁵³ fora lo dit pont, que res
280 no·m sentí. E com fuy pasat, yo fiu devotament gràcia a nostre Senyor, qui per sa infinida clemència me avia ajudat de tantes e tals tribulacions, e deliurat.

Trobada amb
el guia

E après de açò, de continent me aparech un prom antich, ab la *barba* blancha, ab lo cap canut, qui ab homil salutació que·m féu me dix aytal
285 paraules: “Beneÿt sia Déu lo *pare*, nostre senyor Jhesuchrist, qui t'ha feta tanta de gràcia que est pogut escapar de tantes temptacions e engans del demoni, e de tantes oribles bèsties”. E après me dix: “Ti·m aquesta tovallola⁵⁴ e vine; seguex-me”. Ladonch, yo rebí la dita tovalola e seguí

El castell del
rei i la reina

lo dit prohom, lo qual me menà per una gran val verdegant, per la qual
 290 pasave una bella aygua viva, en la qual avia molts hòmens e fembres qui
 tenien lo cap dejús e los peus desús, e altres que hi tenien els braços, e
 altres los cabels. E com yo u viu, yo demaní al dit prohom qui eren
 aquels que axí yaïen en la aygua. Lo qual me respòs: “Aquex són hòmens
 e fembres que axí purgen [f. 159r] [**els seus pecats**] e lexen le [...]”⁵⁵

295 E puys trob[**am-nos davant**]⁵⁶ *de un castell*, a la porta del qual yo viu
 un bel *lit* après de la porta, ab una bela cadira de costa, *coberta* de un bel
 drap. E dix-me lo dit prohom: “Sembla’t bel aquest lit e aquesta cadira?”.
 E yo dix: “Hoch, fort bella”. E ell dix: “Dejús la cócera⁵⁷ és lo dit lit de
 carbons fogeiant, e semblantment la cadira: dejús lo pal[i d’a]ur⁵⁸ és foch
 300 ardent”. E après açò·m dix lo dit lit e cadira per a qui era aparelat, mas no
 és a mi legut que ho diga.

Aprés d’açò vinguem a una ca[mbra en] la [qual] era un rey que yo bé
 conexia, lo qual [seya]⁵⁹ en ·i· cadira e paria·m que y sigés ab goyg e ab
 alegria, car moltes òmens e fembres li vénien davant e li portaven ab gran
 305 reverència roses e violes, e unes joies e altres, e molts *servís* li fahien. E
 com yo aguí vist açò, yo *demaní* al dit prom qui eren aquelles gens que
 tants *servís* fan a·quest rey. E ell dix-me “Aquests eren pelegrins a qui lo
 dit rey donava almoyna *quant* [f. 159v] [**passaven pel seu regne per**
anar a Roma]⁶⁰ e altres pelegrinacions”. E dix-me encara: “Sàpies que la
 310 cadira hon seu és de foch e està·y ·iii· hores de cascun dia e axí matex ne
 jau *tres de* [cascu]na nit en ·i· lit de foch, e açò per tal com era
 [**luxuriós**] en l’amor, en tant *que*, *si no* fos per les horacions que·ls dits
 pelegrins pobres de Déu que⁶¹ han feytes per ell e per les almoynes que *él*
los [donava], segons que dit és, [fór]a dellà lo [pont]⁶² *que* tu as pasat e
 315 fóra aquí molt cruelment turmentat per sa luxúria e carnalitat. [E tu], com
 sies tornat al segle, diges·ho [**a parents i**] amichs, axí com ho as vist, per
 tal que ab [**almoines**]⁶³ *que·l* desliuren de les penes que sofrir”.

Açò dit, *isquim de* la dita cambra e entram en ·i· altra, en la qual avia
 ·i· gran caldera plena de pega bulent, dins la qual estave [una] *regina*
 320 engastada en la dita pega tro a les mameles, e per la gran dolor que dins
 soferia, cridave e plorave molt agrament, que paria que tro al cel pugasen
 los seus crits, tant eren agres [...].⁶⁴ E estaven·li sobre el cap *dos* drachs
 forts [**que li laceraven el cervell**].⁶⁵

[Paràfrasi del text llatí restant]

La visió de la reina continua amb la descripció de la pena que pateix. Dos corbs furguen constantment el cervell de la reina. El visitant pregunta sobre la identitat de la damnada i el guia li explica que és l'adúltera muller del rei, la qual, a causa de la infidelitat i la luxúria practicades en vida, ara pateix les penes que es mereix: ha de passar tres hores al tron de foc durant el dia, o bé jaure de nit al llit que crema. Com que el rei l'estimava amb bona fe, el Senyor es va apiadar d'ella i no la va obligar a travessar més enllà del pont.

El prat dels
homes
deformats

Ludovic i el guia arriben a un prat on hi ha multitud d'homes i dones amb les seves tribus. Hi ha alguns homes sense braços, altres sense cames, tots de formes i figures diferents. Ludovic pregunta qui són aquests homes i el guia li respon que són condemnats que reben proporcionalment el càstig merescut. Segueixen caminant per un llarg camí, tot resseguint un riu de foc que, segons els càlculs del visitant, fa unes vint milles.

Les set penes

Durant el camí el cavaller interroga el guia: "Què són, pare clement, aquestes penes diverses i tants horrors que hi ha més enllà del pont?" El guia li explica per ordre les set penes singulars que s'hi poden trobar. En primer lloc hi ha la ciutat esplendorosa, en la qual homicides i usurers, afligits i torturats fins a la redempció, emeten continuament crits de dolor. La segona pena és la dels homes clavats al terra amb claus de dos pams de llargada. La pateixen els injuriosos i cruels que en vida van blasfemar en contra de Déu i els sants. La tercera és on es claven els adúlter, de vida luxuriosa, fornicadors i desfloradors de verges. La quarta és la dels que bullen a la caldera i se socarrimen exposats a la flama, perquè van ser infidels, pagans i pervertits. Amb aquests també es troben els que, per la seva condició d'avars, són banyats diverses vegades en or i argent fosos i els libidinosos, que bullen en una caldera plena de pega. La cinquena roda, d'alçada fins al cel i de profunditat fins a l'abisme, és la dels tirans i altres homes injustos que van manar de qualsevol manera, la dels jutges i advocats injustos, i també la dels clergues que, posseint el poder eclesiàstic, en temps de lucre desocupaven els oficis. Són els damnats que Ludovic va veure abans sobre la roda de foc, torturats per

Llucifer. A la sexta hi ha els que romanen dins la fornall ardent; són els mentiders i envejosos. Finalment, la setena pena és la dels que es troben al riu de sota el pont, perquè van desconfiar de la divina misericòrdia.

Canvi de guia

Quan el guia acaba l'explicació es va tornant invisible fins que desapareix completament. El viatger roman mitja hora sol fins que, al final, dos bisbes, vestits amb l'hàbit i amb voluntat de cantar la missa, es dirigeixen cap a ell. Un d'ells li fa el senyal de la creu, el beneeix i amb cara esplèndida, gairebé angèlica, el felicita per haver confiat en Jesucrist ja que, gràcies a la fe mostrada en tot moment, s'ha pogut alliberar de totes les penes.

La primera ciutat

El visitant encara té a la mà la tovallola que el guia li havia donat i és conduït cap a una ciutat. Entra en una cambra de deu milles de longitud, molt ben pintada amb or i atzur, on sonen instruments diversos. L'ambient és joios i hi ha molta llum. Observa la presència al tron de molts reis amb corones d'or, resplendents i ben ornats amb una indumentària singular de púrpura i or. Amb un ceptre reial a una mà i un llibre a l'altra, tots es dediquen amb summa dignitat a la santa celebració. Observa que hi ha una cambra amb un seient que ningú gosa ocupar. Ludovic està molt alegre; no obstant això, els bisbes i prelats el menen ràpidament cap a una altra cambra, de llargada similar, on troba un prior que seu al tron reial, acompanyat dels consemblants. Tots junts canten melòdicament. Altre cop se l'emporten ràpidament més lluny.

El paradís terrenal

Ara entren per un prat on hi ha fonts vives i clares, arbres grans, flors d'aroma suau i colors diversos, fulles verdes, fruits de gust dolç i saborós, i aus belles amb plomes de tots colors. En aquest *locus amoenus* arriben reis i reines, entre altres persones, disposats a escoltar el diví consol. El viatger demana a un dels bisbes que li permeti quedar-se enmig d'aquesta felicitat, però el reverend li nega el desig; més enllà encara li queden coses més grans per veure.

La segona ciutat

Surten de la ciutat i caminen molt gratament per la natura una distància de vint milles fins que arriben a una ciutat, els murs de la qual són d'or puríssim, les portes de jaspí i de sàfir i d'infinat d'altres pedres precioses. També hi ha dues cambres, la pulcritud de les quals és infinita. Tots els reis, reines i ciutadans hi viuen molt feliços. Ludovic jura que voldria morir-hi per sempre més, però els bisbes se l'emporten ràpidament fora de

la ciutat i arriben a una font guarnida d'or puríssim i pedres precioses a la vora de la qual hi ha asseguts reis i reines.

Les portes
del paradís
celestial

Entren en un lloc verd, molt pulcre i bell en comparació amb la lletjor del principi. Al mig s'hi pot apreciar una torre altíssima d'or. Els bisbes li assenyalen la punta de la torre i ell veu un camp tan esplendorós que la ciutat li sembla una tenebra daurada. Aleshores, de sobte, se li apareix un déu de tres caps. En aquell moment, espantat per la visió, gairebé cau mort i s'adona que tanta beatitud no és possible d'explicar. Es lamenta de no poder accedir a aquest paradís. La resplendor del camp irradia la ciutat i, mentre baixen per la font, sonen instruments dolços i diversos.

Entrada a la
ciutat d'argent
i retorn

Els bisbes i prelats el condueixen cap a la ciutat d'argent, a vint milles de lluny per la verdor. Li adverteixen que, després de contemplar tanta bellesa, quan sigui retornat al món, no intenti evitar altres penes i martiris. De tornada per la ciutat d'argent li són revelats alguns misteris sobre la santa Trinitat i molts secrets sobre el final de la seva vida que no li és permès d'explicar. L'únic que pot dir és que no li van preveure la manera en què moriria. Els reverends desapareixen, però ell encara conserva la tovallola d'or.

Retrobament
amb el guia

Se li apareix de nou el primer guia i el condueix fora de la ciutat d'argent. Li adverteix que pensi en la virtut i exemple dels bisbes si es troba altre cop amb les penes a la tornada. Li revela un últim secret i, de sobte, desapareix; aquest cop s'enduu la tovallola d'or.

Sortida del
pou

Ludovic està sol, té por i comença a plorar, perquè tem les penes conegudes del retorn i, sobretot, perquè l'atterra el fet d'haver de travessar novament el pont. Aleshores és cridat per unes veus misterioses que li mostren la porta de la cripta per la qual va entrar d'antuvi i on l'esperen els monjos del monestir de sant Patrici. Ja retornat al món real, se li apareix davant dels ulls el senyor Malatesta, l'Húngar de Rimini. Els monjos se l'emporten a cops de flagell cap al monestir, on ha de restar tres dies per menjar, beure, jaure i dormir. Els monjos li expliquen que els fets viscuts han durat vint-i-quatre hores, des que ha entrat per primer cop a la cripta fins que n'ha sortit.

Cloenda

El cavaller es presenta com un testimoni digne de fe. Tots els fets narrats per ordre a frare Taddeo són certs. En cas contrari, ell mateix demana, invocant a Déu, la condemna eterna. Pregària final. Amén.

NOTES

1. Data en què frare Taddeo de' Gualandi de Pisa, presentat a continuació, escriu els fets narrats per Lluís d'Auxerre, l'entrada del qual al pou del Purgatori de sant Patrici va tenir lloc el 17 de setembre de l'any 1358, tal com s'esmenta més endavant.
2. Després de la introducció del frare, el cavaller reporta en estil directe els fets viscuts. Trobem una estratègia similar en altres visions d'ultratomba com la *Visió de Tundal* o el *Viatge d'Owein* ("Totes aquestes coses, pare molt sant, comta a mi Guibert..."). Aquesta fórmula dona més crèdit als viatges al més enllà, ja que els fets narrats són provats per veritat testimonial.
3. Innocenci VI, nom que va adoptar el llemosí Esteve Aubert en esdevenir papa (1352-1362).
4. Veure aigua pura i llet són coneguts costums de les castes irlandeses. Llegim, per exemple, al *Viatge d'en Ramón de Perellós al Purgatori de sant Patrici*: "He parti me dell entro que fuy al rey, lo qual me ha recullit be segons lur manera he me trames present de menia, so es carn de bou, car ells no menian pa ny beuen vi, car no nan; mes beuen aygua, e los grans senyhos beuen per noblesa let, e dalguns lo brou de la carn" (ed. Ramon Miquel i Planas, p. 143).

[ms. 83, 82]

1. Cf. "Qua penitentia usque ad finem peracta duodecim eiusdem monasterio monachi ad **unam aquam**, que per duo miliaria distat cum dimedio a monasterio prelibato, que quandam parvam insulam circuit, me duxerunt". Totes les cites llatines corresponen al text *Visio Ludovici de Francia*, editat per Karl Strecker, dins l'obra pòstuma de Max Voigt, *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter* (Leipzig: Palästra 1924), p. 226-245.
2. Cf. "Anno ergo domini MCCCLVIII die XVII mensis Septembris". El viatge de Lluís d'Auxerre, tal i com consta en el text llatí, data de l'any 1358, el mateix en què també va visitar el purgatori un altre personatge conegut: Malatesta de Rimini, dit l'Hongarès, esmentat al final del report.
3. *ivaçosament*: 'ràpidament' (*DCVB*, sv.). Restituït per *usus*.
4. Cf. "Solus ergo pergens sub foramen iter titeritinam criptam primo inveni, que secundum meum iuditium **septem** passuum est longitudinis, duorum amplitudinis, quator palmorum altitudinis est".
5. Cf. "Ibique per **medium ore** spatium trahens moram".
6. *estrench-lo'm*: ms. *Estench lom*. Cf. "umbra quedam homini similis satis alba aperiens ilico brachium meum capiens taliter alocuta est **stringensque** michi".
7. *començà a dir*: no és possible la col·lació amb el llatí, però és recurrent en altres contextos. Cf. "començà·m a parlar e dix" (l. 150).
8. Cf. "Surgens igitur ac ipsam sequens vidi statim **magne claritatis splendorem**, qui me ducens inferius **desendendo** per scalam pulcerimam centum graduum longitudinis".

9. Cf. “scalam quippe totam desendentem **aulam** intravi **pulcerimam**, in cuius medio sytum est capitulum”.
10. Cf. “**quod a latere** iuxta parietem quandam chathedram continebat, in qua sedi iussu michi loquentis”.
11. Cf. “Sedensque ibi **tredecim** vidi monachos **albos**, inter quos unus erat mitriam pontificalem in capite ferens”. El nombre de monjos varia en la traducció catalana, on n’apareixen només dotze. Es pot pensar que simbolitzen els dotze apòstols i Sant Pere.
12. *promesió*: ‘promesa’ (DCVB, sv. “promissió”). Possible error de la traducció catalana per *pressumpció*. Cf. “ ‘Te’ inquit ‘stulta **presumptio** huc duxit, **non valens** amodo retrocedere sine tuo discrimine principali; etiam ultro te ire periculosum est valde, nam statim demones ad te venient nunc in forma muliebri pulcerima, ut te seducat’ ”.
vuymés: ms. *uymes*: ‘des d’avui’ (DCVB, sv. “avui”).
13. Cf. “nunc in drachonum forma **oribili**, ut terrore ac tremore te desperes”.
14. Cf. “ ‘Verbum caro factum est et habitavit in nobis’, **deinde** ‘Deus et sancta trinitas semper sit mecum’ ”.
15. Cf. “**tribusque** vicibus signo sancte crucis et signare memento, habebunt namque tantam confere **fortitudinem**, ut inimicum superes et omnium demonum temptamenta”.
16. *sobraràs*: ‘venceràs’ (DCVB, sv. “sobrar”).
17. *turments*. Es conserva la conjectura de Miquel i Planas. Cf. “e seràs temptat e turmentat en diverses maneres” (l. 72).
18. *vuimés*: ms. *ujumes*.
19. Cf. “Et ait: ‘Ecce **demon**es veniunt, non amplius valeo stare tecum’. **Et me signans sancte crucis signo a me recessit**”.
20. *Lus carns*. Llegiu ‘llurs carns’: ms. *crans*.
21. *mesqulada*: ‘mesclada’. Cf. “lacteo rubeoque colore **mixto** perfuxe”. Noteu la *descriptio puellae*.
22. *beles e polits*. Falsa concordança, tal com ho demostra l’adjectiu *polits*. El mot *front* és masculí. Possible error de la traducció catalana, ja que en llatí la forma és femenina. La forma femenina de *front* apareix en alguns textos catalans antics (DCVB, sv. “front”).
23. *los nas*. Llegiu ‘nars’. El català antic distingia entre el *nas*, ‘òrgan total’, i *nariu* ‘forat del nas’. A vegades trobem també *nas* en plural, en el sentit de *narius* o *nassos* (DECat, sv. “nas”). Cf. “e per los nas” (l. 113).
24. *dieses*. Possible variant fonètica de ‘deeses’.
25. *ulles*. Llegiu ‘vulles’ al llarg de tot el text.
26. *sobre de*. La forma documentada més usual és *sobres de*. Les dues variants prenen el sentit de ‘multitud’ (DECat, sv. “sobre”). Cf. “super thesauros maximos potestatem”.
27. *a ço del teu*: ‘pel teu benefici’. Cf. “ad propria remeare”.

28. Cf. “**si** ex nobis aliquam tecum **venire** voles”.
29. *moltes drachs*. Error de concordança; observeu que *drachs* pren la forma masculina en tot el paràgraf.
30. *siules*: ‘xiulets’ (*DCVB*, sv. ‘siule’).
31. *primén*. El sentit d’aquest gerundi ha de ser forçosament ‘incitant’ o ‘augmentant’. Cf. “Cui respondens nullatenus, sed miles sui quippe perplexum non modicum, **tamen quia sagitas trahentes concupiscentie** igneas valde cordi meo mulieres prefate continue emitebant”. Es podria llegir com ‘prenén’ o ‘premén’.
32. *espaordien*. Falsa concordança. Llegiu ‘espaordia’, ja que el subjecte és *l’esguart* i no *les dites bèsties*.
33. *monges*: ms. *moges*.
34. *següens*: ms. *seguns*.
35. *avem*: ms. *tavem*.
36. *agués*: ms. *agueses*.
37. Cf. “Me inquam volvens post terga quam videram vidi diversas bestias et serpentes temptationum et **facilis** pro pulsitibus ad premissa remedia recurebam”.
38. Cf. “Quo peracto in quodam leto prato subito **me inveni** eratque ibi quedam vetula domina cum puellis duabus”.
39. *sobiran*: ms. *sobran*.
40. Cf. “ut tibi perpetuo bene **sit**”.
41. Cf. “Mulieres discedunt statimque comprehendor ligatus vinculatusque clavis quatuor, quorum erat longitudo **duorum palmorum**”
42. *senyé’m*: ms. *seniem*. Cf. “e- m senyé” (l. 218).
43. *per què-t*. Ús del pronom pleonàstic. Llegiu ‘per què’.
44. Cf. “mulieres asant hominesque, tibi quoque simile fatient”. Possible afegitó del traductor ‘en afany e’.
45. *les dites bèsties*. Llegiu la ‘dita bèstia’ (l. 197). Cf. “Habebat namque in una quaque iunctura corporis sui oribile os et magnum, in quo dentes erant ut valeam existimare trium palmorum longitudinis, incidentes ut pili, inter quos homines et mulieres vicisim intrabant erantque catenati catenis fereis et ignitis, ipsosque tante oribilitatis **bestia** predictis dentibus **lacerabat** comedebat vomebat rurssumque lacerando comedendo **vomebat** interminabiliter sine fine”. *pecegaven*: ‘pecejaven’ (*DCVB*, sv. “pecejar”).
46. *mesquines*. Plural femení referent a “persones” (l. 202).
47. *perdrien-nos*: ms. *perdien nos*.
48. *aquels*. Llegiu ‘a aquels’.
49. *detràs*: ms. *detaras*.
50. *entorn*: ms. *entron*

51. *pregeren*: ms. *pregeren*.
52. *patir*: ms. *partir*.
53. *sa i saluu*. Llegiu 'sa i saul' (*DCVB*, sv. "sa").
54. *tovallola*: 'peça de tela més llarga que ampla' (*DCVB*,sv.).
55. *purgen*: ms. *pugen*. Cf. "Isti sunt homines et mulieres, qui hic sua **peccata** leviter, ut causa criminis exposit, **purgantes**".
56. Cf. "Secedentes et in uno castro applicantes pulcerimo".
57. *cócera*: 'vànova' (*DCVB*, sv.).
58. *pali d'aur*: 'tela per cobrir' (*DCVB*, sv. "pal·li"). Cf. "Plenus sub cultra **aurea** carbonibus est ignitis".
59. Cf. "Et procedens ulterius nostrum iter ad unam pervenimus **cameram, ubi** rex quidam, cuius plenam habebam notitiam, in regio throno aureo gaudens ut videbatur quam plurimum **consedebat**".
60. Cf. " 'Ipsi' inquit 'sunt pelegrini elimoxinas a viso rege recipientes, **quando transibant per regnum suum, ut ibant Romam** apostolorum Petri et Pauli et aliorum sanctorum, quorum... requiescunt, et alias diversas mundi partes, sancti Jacobi, sancti Angeli, sancti Sepulcri domini, sancte Katerine limina visitare' ".
61. *de Déu que han feytes*: ms. *que de Déu han feytes*.
Ús del pronom relatiu pleonàstic. Cf. "per tal que ab [**almoines**] **que**-l desliuren de les penes que sofrir". (l. 317)
62. Cf. "et hoc quia dum viveret in secullo, unde venis, fuit **luxoriosus** totus, lubricus et carnalis, in tantum quod nisi peregrini pauperes Christi orasent pro eo, in pennis **ultra pontem** esset atrocissime tromentatus".
63. Cf. "**Tu vero**, cum ad tuum seculum reversus fueris, referas **consanguineis**, que vidisti, ut a tot pennis, quas vidisti, in quibus **elimonius** est, liberentur".
64. Cf. "Extunc in aliam cameram me duxit, ubi quedam regina erat, que propter duas penas, quas sustinebat, usque quasi ad celum vociferabat".
65. Cf. "Et extunc in aliam cameram me duxit, ubi quedam regina erat, que propter duas penas, quas sustinebat, usque quasi ad celum vociferabat. De super caput ipsius duo magni **corvi** nigri et oribiles **ipsi ei cerebrum lacerabant**".